

Keywords: communicative competence, communicative aspect, motivation, interactive methodology.

УДК 811.161.2'373.46:33

Васковець Л. П.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІН», «КАЗНАЧЕЙСЬКИЙ ТЕРМІН», «КАЗНАЧЕЙСЬКА ТЕРМІНОСИСТЕМА» В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті узагальнено різні погляди вчених на термін як центральне поняття термінознавства. Подано власне визначення казначейського терміна та казначейської терміносистеми. Запропоновано класифікацію казначейської лексики. Зокрема, виокремлено загальноекономічні терміни, професійну лексику та терміни, запозичені із загального вжитку.

Ключові слова: термін, казначейський термін, казначейська терміносистема.

Термінологічна лексика посідає важливе місце в словниковому складі української літературної мови, оскільки є показником рівня розвитку в суспільстві наукової мови, а отже, і науки загалом. Досконалість, багатство та стабільність термінологічної лексики свідчать про науковий прогрес у певній галузі знань, а також про можливість конкретної мови виражати нові наукові поняття. Система термінів кожної науки становить сукупність взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність.

Зміни в економічній системі України істотно впливають на словниковий склад мови, сприяють збагаченню його новими поняттями й термінами, які швидко стають загальноновживаними. Зростає також кількість скалькованих лексем. Дедалі більша їхня частина функціонує паралельно з питомими термінами. Одні економічні лексеми виходять з активного вжитку й переходять до пасивного фонду у зв'язку зі зникненням понять, позначуваних ними, і, навпаки, інші терміни поповнюють словниковий склад рідної мови. Ці мовні явища стають предметом багатьох наукових досліджень.

Проблеми визначення природи термінів як знаків спеціальних понять, виявлення дериваційного потенціалу термінологічної лексики, дослідження загальних тенденцій розвитку терміносистем перебували й досі перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. Серед українських мовознавців проблеми формування та функціонування термінів опрацьовують Т. Р. Кияк, І. М. Кочан, А. В. Крижанівська, Г. П. Мацюк, Т. І. Панько, Л. О. Симоненко та ін. У сучасній лінгвістиці особливе місце належить студіям, у яких зацентровано на вивченні економічної термінологічної лексики. Зокрема, наукові праці Т. М. Дячук, О. В. Чуєшкової, М. І. Навальної, Г. Ю. Пастернак, Г. В. Чорновол, І. І. Вакулик

та інших учених характеризують шляхи та способи формування економічної терміносистеми, висвітлюють питання її стандартизації та кодифікації. Значну увагу приділено дослідженню терміносфери низки економічних наук та галузей. Зокрема, термінолексику агропромислового комплексу комплексно й усебічно описала Т. П. Кравченко, біржову – Н. О. Жданова, маркетингову – О. І. Гутиряк, Д. П. Шапран, податкову – О. В. Чорна, ринкову – Б. П. Михайлишин, О. А. Покровська, З. Б. Куделько, фінансово-бухгалтерську – О. Г. Чумак, С. М. Кришталь.

Казначейський термін досі не був об'єктом наукового дослідження. Його розглядали в складі економічної терміносистеми. Особливість української економічної терміносистеми полягає в тому, що вона охоплює спеціальну лексику багатьох економічних наук, які в наукових економічних джерелах фахівці поділяють на шість груп: теоретичні економічні науки («Макроекономіка», «Мікроекономіка», «Основи економічної теорії»), історичні економічні науки («Історія економічної думки», «Історія економічних учень», «Економічна історія народного господарства»), світова економіка («Світове господарство і міжнародні економічні відносини», «Міжнародні валютно-кредитні операції», «Теорія і практика міжнародної торгівлі», «Економіка народонаселення», «Економіка зарубіжних країн»), економіка регіонів України («Регіональна економіка», «Економіка природокористування», «Економіка землевпорядкування», «Розміщення продуктивних сил»), економіка народного господарства і його галузей («Економіка і організація народного господарства», «Економіка промисловості та її галузей», «Економіка торгівлі», «Економіка громадського харчування», «Економіка транспорту», «Економіка невиробничої сфери»), функціональні економічні науки («Біржова діяльність», «Статистика», «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит», «Економіка праці», «Казначейство», «Маркетинг», «Менеджмент», «Податкова система», «Фінанси», «Гроші і кредит», «Ціноутворення», «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці», «Ринок» [12].

У статті ми спробували узагальнити різні погляди вчених на поняття «термін», виокремити поняття «казначейський термін» і «казначейська терміносистема», а також дати їм власне визначення.

Подвійна природа терміна (з одного боку, термін є членом лексичної системи, а з іншого – штучно створеним знаком) зумовлює паралельне існування двох наукових поглядів на термінологію. Прихильники першого погляду розглядають термінологію в межах загальнонавживаної мови, але як окрему галузь (А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко). Вони вважають, що термінологія розвивається на ґрунті національної мови. Терміни розглядають як елемент загальнонавживаного словникового складу, а точніше, як

функціональний різновид мови. Прихильники протилежного напрямку відокремлюють терміни від загальноновживаних слів (О. В. Суперанська, Н. О. Подольська, Н. В. Васильєва). На думку цих учених, терміни принципово відрізняються від слів загальноновживаної лексики.

Ми вважаємо, що не можна від'єднувати терміни від загальноновживаної лексики. Оскільки багато термінів є не лише специфічними словами, а широконовживаними в загальній мові, проте в особливій функції.

Оскільки межа, яка відділяє термін від загальноновживаної лексики, умовна, то існує й велика кількість визначень цього поняття. Тому в лінгвістичній літературі здійснюють пошуки об'єктивних ознак, що могли б допомогти в безпомилковому дефінуванні терміна.

Загалом у сучасній лінгвістиці термін визначено як «слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо» [1, с. 306].

У термінологічній енциклопедії подано таке визначення терміна: «Термін (від. лат. *terminus* – межа) – слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [8, с. 617].

Спільної думки дослідників щодо узагальнених вимог до терміна немає. Узагальнюючи різні погляди, Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк наводять такий перелік: однозначність (або тенденція до однозначності), точність семантики, незалежність від контексту, стилістична нейтральність та відсутність експресивності, номінативність, наявність дефініції, системність [7, с. 146–147].

Термін має називати лише одне наукове або технічне поняття, а поняттю має відповідати тільки один термін. У своєму термінополі термін є однозначним, тому що поле відіграє для терміна таку саму роль, як контекст для загальноновживаної лексики. Наприклад, загальноновживане слово «зобов'язання» – поставлене перед собою завдання, обіцянка, які неодмінно повинні бути виконані» [9, т. 3, с. 674] в казначейській термінолексичній набуває нового значення: «Зобов'язання – оформлені договором відносини між різними суб'єктами, згідно з якими одна зі сторін зобов'язана здійснювати певні дії на користь іншої або утримуватися від небажаних для неї дій» [3, с. 263].

Фахівці в галузі термінології вважають, що «ідеальний» термін не повинен мати синонімів. Однак цілком позбавитися багатозначності не можна, оскільки лексичний склад мови постійно розвивається. Відповідно в багатьох терміносистемах синонімія – досить поширене явище. Зазвичай синонімічний ряд уміщує запозичену й питому лексеми, наприклад, у казначейській терміносистемі: *процент* – *відсоток*. Проте слід зауважити, що питоми

відповідники часто мають вузке значення, ніж терміни-інтернаціоналізми, наприклад: *маркетинг* і *торгівля*, *менеджмент* і *управління*. Отже, постає ще одне актуальне питання у сфері термінології – співвідношення національного та інтернаціонального.

Економіка – це найважливіша сфера суспільного життя, у якій шляхом використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується й постійно розвивається система продуктивних сил та економічних відносин [3, с. 180]. Перебуваючи постійно у світі економічних явищ і процесів у ролі покупця, продавця (передусім продавця робочої сили), споживача, кредитора (вкладаючи свої заощадження в банк) тощо, людина відчуває на собі вплив економіки. Тому цікавість до економічної терміносистеми невпинно зростає.

Економічна терміносистема – складне й багатогранне поняття. Вона охоплює терміни багатьох підсистем: «Біржі та біржова діяльність», «Бухгалтерський облік й аудит», «Власність», «Макроекономіка», «Маркетинг і торгівля», «Мікроекономіка», «Підприємництво та менеджмент», «Приватизація», «Статистика», «Страховання», «Фінанси, банки, інвестиції», «Фондовий ринок», «Цінні папери», «Казначейство» тощо.

Визначення сутності казначейського терміна поки в мовознавстві не існує. З огляду на те, що етимологічно в понятті «термін» закладено семантику чіткості, граничності, ми пропонуємо свою дефініцію цього поняття. *Казначейський термін* – слово чи словосполучення, що фіксує межі того чи того казначейського явища (поняття) чи визначає це явище (поняття).

У функціональному аспекті казначейська терміносистема не є однорідною. З одного боку, існує вузькоспеціальна казначейська термінолексика, зрозуміла, звичайно, лише вузькому колу спеціалістів, з іншого – значна частина казначейських термінів поширена в засобах масової інформації. У казначейській терміносистемі виокремлюємо чотири групи спеціальних одиниць:

а) **загальноекономічні терміни** (лексичні одиниці, які називають вузлові поняття економічної терміносистеми й відповідають усім вимогам до терміна). До них можна зарахувати терміни *дохід*, *інвестиційний фонд*, *ліквідність*, *податок на прибуток*, *рента земельна*, *рентабельність підприємства*, *сукупний суспільний продукт* тощо;

б) **професійна лексика** (спеціальні лексичні одиниці, вживані представниками певних професій переважно в усному мовленні. До цієї групи зараховуємо професіоналізми, професійний жаргон, жаргонну лексику). До **професіоналізмів** належать слова й словосполучення, що вказують на казначейське поняття, але повністю не розкривають його суті – для фахівців

вони будуть зрозумілими, інші ж можуть їх просто не сприймати. Із часом професіоналізм може набути ознак терміна й увійти до складу нормативних понять. Як відзначають дослідники, однією з характерних рис професіоналізмів є їхнє емоційно-експресивне забарвлення, що з часом утрачається, особливо за переходу професіоналізму до нормативних термінів.

З-поміж групи професіоналізмів варто виокремити низку словосполучень, які називають *професійним жаргоном*. Це вирази, що вживаються переважно в усному мовленні й зрозумілі спеціалістам певної галузі. Сучасні фахові словники подають такі одиниці в лапках: «*втеча в якість*», *гроші «гарячі»*, *гроші «дешеві»*, «*над прилавком*», «*чищення вікон*».

Жаргонізми належать до периферії термінологічної лексики, вони функціонують лише в усному мовленні й нормативно не закріплені словниками. У сфері економіки зразками жаргонної лексики є слова на зразок *бакси, зелені, гріни* – нормативне *долари*; *бабки, бабло, капуста* – нормативне *гроші*; *кусок, тонна* – нормативне *тисяча*; *лимон* – нормативне *мільйон*. Нині вони досить поширені у вживанні серед різних верств населення й найчастіше мають негативне емоційно-експресивне забарвлення;

в) *терміни, запозичені з інших наук* (ретермінологізація). Наприклад, «*Оболонка* – а) те, що накриває або окутує, оповиває що-небудь ззовні, з поверхні; б) покривна частина окремих органів, частин організму; в) (перен.) зовнішній вигляд, зовнішня форма чого-небудь, за якою криється певний внутрішній зміст» [9 т. 5, с. 550] і «*Оболонка* – компанія, акції якої котируються на фондовій біржі, але яка не веде господарської діяльності» [5, с. 204]. Якщо побудувати ланцюжок: зі значення А загальноновживаного слова → виникає значення Б, що має власне біологічне спрямування; → далі виникає значення казначейське. Отже, у процесі термінологізації загальноновживане слово стає терміном біології, а далі за взаємодії різних термінологічних груп окремих галузей науки одиниця зі складу біологічних термінів перейшла до системи казначейства;

г) *терміни, запозичені із загального вжитку*, тобто із загальнолітературної мови (загальнолітературні мовні одиниці, що входять до складу економічних термінів або внаслідок переосмислення самі є визначниками економічних понять), пор.: 1) «*Яма* – заглиблення в землі // глибока вирва на дні річки, ставка, озера // заглиблення в чому-небудь, десь» [9, т. 11, с. 644] і «*Яма* – місце, ділянка приміщення біржі, підлога якої знаходиться нижче підлоги усього товарного залу, де дозволено укладати біржові угоди членам біржі» [3, с. 62]; «*Подушка* – набитий пухом, пір'ям, сіном і т. ін. мішок, який використовується як м'яка підстилка під голову, для сидіння та інших цілей» [9, т. 6, с. 763] і «*Подушка* – завищення цін у рахунку-

фактурі на певну суму з метою відшкодування можливих втрат від знецінення валюти платежу» [3, с. 117].

Отже, подвійна природа терміна зумовлює паралельне існування в його природі стабільності та варіативності. Казначейська терміносистема як частина загального термінологічного фонду є складним утворенням, неоднорідним за походженням і має властивості, що забезпечують їй системний характер, підтверджують зарахування її до категорії систем. Дослідження інноваційних процесів у казначейській терміносистемі є перспективою подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1995. – 360 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология : опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / ред. С. В. Мочерний. – Л. : Світ, 2006. – Т. 1–2.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
5. Коломойцев В. Е. Універсальний словник термінів / В. Е. Коломойцев. – К. : Молодь, 2000. – 382 с.
6. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1987. – 160 с.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство : підр. для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл.] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 214 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
9. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
10. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 243 с.
11. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Галина Василівна Чорновол. – К., 2004. – 23 с.
12. Марцин В. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. С. Марцин, Н. Г. Міщенко, О. А. Даниленко. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

Л. П. Васковец

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙ «ТЕРМИН», «КАЗНАЧЕЙСКИЙ ТЕРМИН», «КАЗНАЧЕЙСКАЯ ТЕРМИНОСИСТЕМА» В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

В статье обобщены взгляды ученых на термин как центральное понятие терминоведения. Подано собственное определение казначейского термина и казначейской терминосистемы. Предложена классификация казначейской лексики. В частности, выделены общеэкономические термины, профессиональная лексика и термины, заимствованные из общего употребления.

Ключевые слова: термин, казначейский термин, казначейская терминосистема.

L. Vaskovec

THE USAGE OF DEFINITIONS «TERM», «TERM TREASURY», «TREASURY TERM SYSTEM» IN MODERN LINGUISTICS

The article generalizes different research approaches to a term as the central concept in terminology. A new definition of the treasury term and treasury term system is also given. A classification of the treasury vocabulary is offered. Specifically, general economic terms are distinguished, as well as professional vocabulary and terms borrowed from the general use.

Keywords: term, treasury term, treasury term system.

УДК 811.161.2'373.611

Волянська Є. В.

МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті покласифіковано нові слова відносно частиномовної належності, проаналізовано морфонологічні явища в нових словах, з'ясовано відповідність / невідповідність морфонологічних змін у нових словах до норм української мови, визначено продуктивні та менш продуктивні морфонологічні моделі, виявлені в нових словах української мови, окреслено перспективу дослідження морфонологічних явищ у нових словах української мови, проблеми мотивації нових слів.

Ключові слова: десубстантиви, деад'єктиви, девербативи, морфонологічні явища, палаталізація, депалаталізація, зміна наголосу, консонантні альтернації, нарощення, усічення.

Кінець ХХ–початок ХХІ століть ознаменований подіями особливого значення для української мови й українського мовознавства. Україна в 1991 р.